

دانشگاه الزهرا

دانشکده الهیات و ادبیات

گروه تاریخ

پایان نامه

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته تاریخ اسلام

عنوان:

اقدامات سیاسی و اجتماعی امویان در ایران

(سالهای ۴۰ - ۱۰۱)

013569

استاد راهنما:

دکتر علی اصغر مصدق

استاد مشاور:

دکتر هادی عالمزاده

دانشجو:

فرحناز رضایی

تیرماه ۱۳۸۰

۲۹۹۲۲

طبیعت پر است از چیزهائی که مایه شگفتی انسان است،
همچون صدفها و گلها و پرندگان و ستارگان که هیچ کس از دیدن
آنها خسته نمی شود. ولی آنچه در این جهان بیش از همه زیباست
واژه مهر و محبت و انسانیت است که همیشه در قلب ما انسانها
باقی می ماند.

به پیشگاه اولین آموزگاران زندگی پدر و مادر بزرگوار که
رسم چگونه زیستن، محبت و انسانیت را به من آموختند و مشوق
و راهنمای من بودند.

تقدیم به:

سرکار خانم فاطمه گل فتاب و
خواهران مهربانم و یگانہ برادرہ مهدی عزیز
کہ پیوستہ گروگان مہربانی‌هایشان
بودہ‌ام.

تقدیر و تشکر

با سپاس بی‌پایان از سرکار خانم قاضی‌زاده و خانم باقری
مسئولین کتابخانه دانشکده ادبیات دانشگاه الزهرا که با
مساعده‌های خویش مرا در این پژوهش یاری نمودند.
و با تقدیر و تشکر از سرکار خانم راضیه میرشکار فرد و خانم
جمیله اسلامی که با همدلی‌های خویش تحمل سالهای پرمشقت
تحصیل را برایم آسان نمودند که آشنایی با آنها با ارزش‌ترین
تجربه زندگی‌ام بود. و نیز با سپاس و قدردانی از سرکار خانم
تهمینه جوان شیخی که دوستی ارزشمند در دوران تحصیلم بود.

چکیده:

اقدامات سیاسی و اجتماعی امویان در ایران از سال (۴۰-۱۰۱)

رساله حاضر از سه بخش تشکیل گردیده است. از آنجا که شناخت سیاستهای خلفای راشدین جهت ورود در مباحث اصلی لازم به نظر می‌رسد. فصل مقدماتی به بررسی وضعیت ایران در زمان خلفای راشدین اختصاص یافت. در این فصل ابتدا چگونگی آشنایی اعراب و ورود آنها به سرزمین ایران در زمان ابوبکر به صورت بسیار مختصر مورد بررسی قرار گرفت، و سپس اقدامات سیاسی و اجتماعی خلفای ثلاث و چگونگی برخورد آنها با ایرانیان مورد تدقیق قرار گرفته که هدف از آن آگاهی یافتن از نحوه برخورد خلفای قبل از امویان با ایرانیان و سیاست آنان در ایران می‌باشد. در بخش دیگر به بررسی سیاستهای امویان شاخه سفیانیان پرداخته‌ام، چگونگی تثبیت قدرت در سرزمینهای خلافت شرقی توسط معاویه بررسی شد.

سیاستها و اقداماتی که معاویه در این سرزمین‌ها برای بسط قدرت در پیش گرفت و نیز بازتاب سیاستهای وی را در ایران که همانا ورود خوارج به ایران و پیوستن ایرانیان به خوارج و شورشهای آنان بود.

در بخش مجزایی نیز دوره فترت یعنی حکومت کوتاه مدت عبدالله بن زبیر و قایمی که در حکومت وی ارتباط مستقیم با اوضاع ایران داشت مورد توجه واقع شد. در بخش آخر نیز به سیاستهای امویان در عصر عبدالملک در ایران پرداخته شد. سیاستهایی که در آغاز گرچه سبب ثبات حکومت امویان شد، اما بازتاب آن منجر

به سقوط حکومت امویان در ایران گردید.

فهرست مطالب

۹	مقدمه
	بخش اول: مبانی تحقیق
۲	۱- مسئله پژوهش
۳	۲- پرسشهای پژوهش
۳	۳- فرضیات پژوهش
۴	۴- اهداف پژوهش و ضرورت آن
۴	۵- واژگان پژوهش
۴	۶- پیشینه پژوهش
۴	۷- شیوه پژوهش
	بخش دوم: بررسی و معرفی منابع
۶	۱- بررسی و معرفی منابع
۱۳	۲- مطالعات و تحقیقات جدید
۱۶	مدخل: سیاست خلفای راشدین در ایران
	بخش سوم: ایران در عصر سفیانیان
۲۷	فصل اول: سیاست‌های اعراب در ایران
۳۰	۱-۱- تشدید مهاجرت اعراب به ایران
۳۳	۱-۱-۱- دلایل مهاجرت
۳۵	۱-۱-۲- پیامدهای مهاجرت
۴۰	۱-۲- گسترش موالی

۴۳ ۲-۱-۱-عکس العمل موالی

فصل دوم: نحوه اداره ایران در زمان امویان

۴۸ ۲-۱-نحوه اداره ایران

۵۲ ۲-۱-۱-خاندان زیاد در شرق خلافت

۵۶ ۲-۱-۱-۱-حکومت فرزندان زیاد در خراسان

۵۹ ۲-۱-۱-۲-خاندان زیاد در سیستان

فصل سوم: بازتاب سیاست‌های امویان در ایران

۶۳ ۳-۱-ورود خوارج به ایران

۶۷ ۳-۲-ایرانیان و خوارج

بخش چهارم: ایران و خلافت عبدالله بن زبیر (۶۴-۷۱هـ)

۷۳ فصل اول: خلافت عبدالله بن زبیر

۷۸ ۱-۱-زبیریان و خوارج در ایران

۸۲ ۲-۱-ایرانیان و جنبش مختار

بخش پنجم: ایران در زمان مروانیان

۸۷ فصل اول: حکومت مروانیان

۸۹ ۱-۱-حکومت عبدالملک

۹۲ ۲-۱-امیران برجسته دولت اموی

۹۲ ۲-۱-۱-حجاج بن یوسف ثقفی

۹۹ ۲-۱-۱-۱-حجاج و خوارج

۱۰۲ ۲-۱-۲-مهلّب بن ابی صفره

۱۱۲ ۲-۱-۲-۱-مهلّب و خوارج

- ۱۱۶ ۳-۱-۲- قتیبة بن مسلم باهلی
- ۱۱۹ ۱-۳-۱-۲- فتوحات قتیبه
- ۱۲۲ ۱-۳- عمر بن عبدالعزیز

فصل دوم: بازتاب سیاستهای مروانیان در ایران

- ۱۲۷ ۱-۲- خوارج و ایرانیان
- ۱۳۲ ۲-۲- شورشهای ضد اموی در ایران
- ۱۳۲ ۱-۲-۲- شورش مطرف بن مغیره (۵۷۷ هـ)
- ۱۳۵ ۲-۲-۲- شورش عبدالرحمن بن اشعث (۵۸۱ هـ)
- ۱۴۱ ۳-۲-۲- نیزک طرخان و اتحادیه زمینداران خراسان (۵۹۰ هـ) ...
- ۱۴۶ نتیجه
- ۱۴۸ فهرست منابع و مآخذ
- ۱۵۴ چکیده انگلیسی

مقدمه:

بازنگری‌های تاریخی به جهت بار ارزشی آن که همانا پیوستگی با سرنوشت جامعه و نیز به سبب تاثیرگذاری در گزینش شیوه‌های بهتر زندگانی در حال و آینده در خور توجه است. زیرا بازنگری در رویدادهای تاریخی، عرصه تجربیات انسانهایی است که در گذشته‌های دور زیسته‌اند و این اندوخته‌های بشر همچون گنجی در قالب میراثی شکوهمند به ما رسیده است. خصوصاً از آن جهت که می‌تواند در بازپروری روح میهن‌پرستی، استواری و ایستادگی در برابر فرهنگ بیگانه و نیز افزایش زمینه‌های تفاهم و هم‌زیستی ما را یاری دهد.

سرزمین ایران به جهت برخورداری از این میراث با ارزش پژوهش‌گران بسیاری را بسوی خود خوانده است. بر این اساس تاریخ سده‌های نخستین اسلام ایران در شکل پژوهشی هرچند شتابزده به پیوندگان این راه تقدیم می‌شود.

وضعیت ایرانیان و اقدامات سیاسی و اجتماعی امویان در ایران، موضوعی قابل تامل در تاریخ سیاسی و اجتماعی این سرزمین محسوب می‌شود. تسلط اعراب مسلمان بر این کشور، ایرانیان خسته و بستوه آمده از ستم شاهان ساسانی را پذیرای آنان نمود. بخصوص ارائه اخلاقیات جدید از سوی دین اسلام مبنی بر مساوات و برابری و برادری ایرانیان را تشویق به تغییر کیش و آئین کلی خود نمود. اما بزودی رفتار غیراسلامی بنی‌امیه نتوانست رضایت خاطر نومسلمانان ایرانی را فراهم نماید. و ایارنیان را دچار یأس و سرخوردگی نمود.

این پژوهش درصدد پاسخگویی به این پرسش است که عمده‌ترین اقدامات

سیاسی و اجتماعی امویان که سبب تثبیت حکومت آنان در سرزمین‌های خلافت شرقی شد چه بوده است و هر یک از این سیاست‌ها چه بازتابی در ایران داشته است. محدوده زمانی آن از سال ۴۰ تا ۱۰۱ هجری می‌باشد و محدوده جغرافیایی آن قلمرو دولت ساسانی در آخرین روزهای آن امپراتوری است.

استقرار و اسکان قبایل عرب در ایران یکی از بارزترین سیاست‌های امویان در ایران بود. ورود قبایل عرب به سرزمین‌های خلافت شرقی اختلافات دیرینه‌ای که میان این قبایل در عراق بود را به سرزمین ایران کشانید، و در این کشاکش قدرت میان آنان‌گاه ایرانیان نیز که از وضعیت موجود ناراضی بودند در این منازعات نقش‌های قابل توجهی را ایفا می‌کردند. ورود خوارج به ایران نیز یکی دیگر از نتایج سیاست‌های امویان در ایران بود. در واقع بخش‌هایی از جامعه ایران به دلایل کاملاً سیاسی و اجتماعی نخستین بار از طریق تماس و نزدیکی با این گروه‌های معترض، با اسلام آشنا شدند.

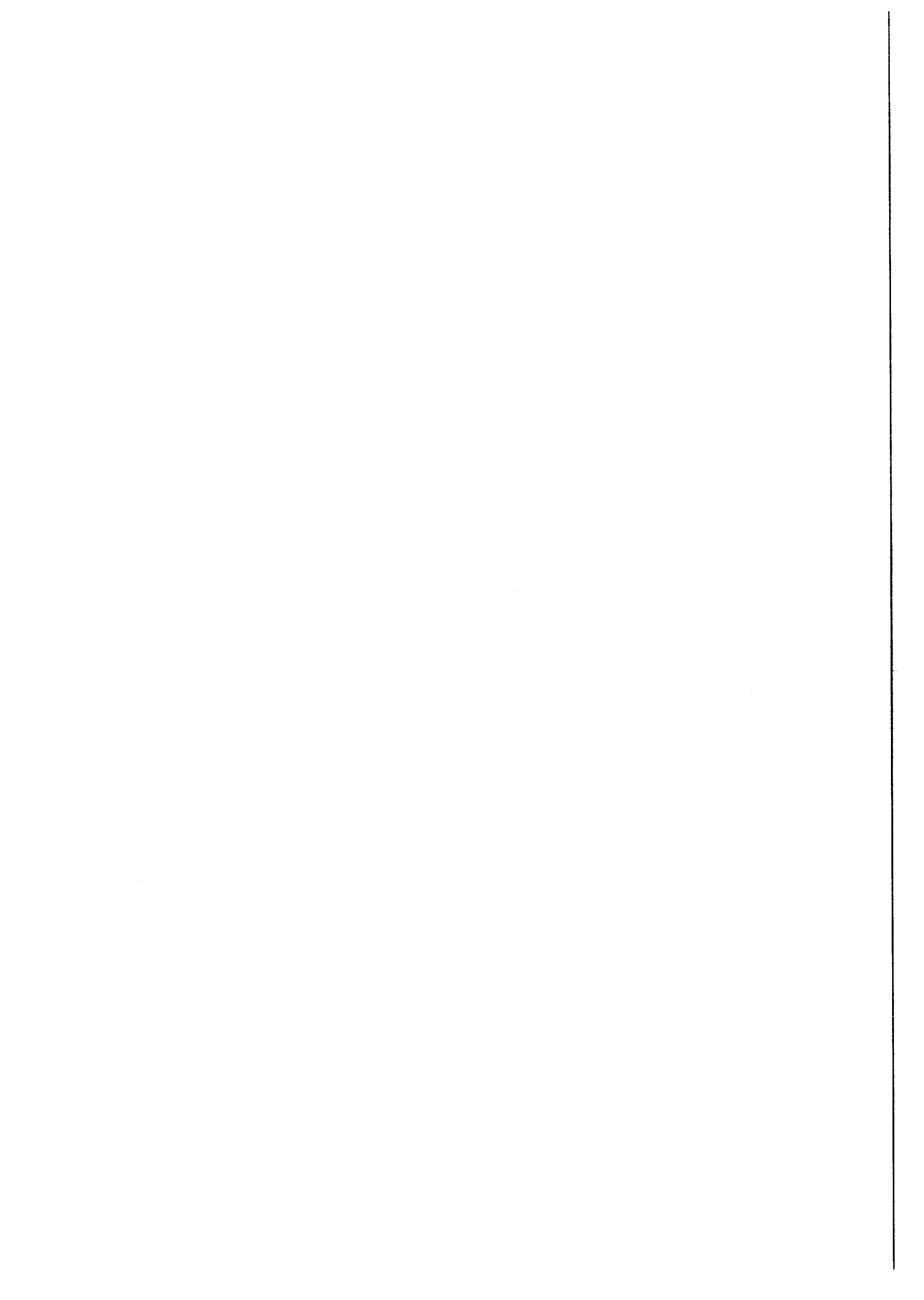
پژوهش حاضر از یک فصل مقدماتی و سه بخش عمده تشکیل شده است. از آنجا که شناخت سیاست‌های خلفای راشدین جهت ورود به مباحث اصلی لازم به نظر می‌رسید، بخش مقدماتی به بررسی وضعیت ایران در زمان خلفای راشدین اختصاص یافت. در بخش اول به سیاست‌های امویان شاخه سفیانیان پرداخته‌ام، زیرا این سیاست‌ها سبب تثبیت قدرت آنان در سرزمین‌های شرقی خلافت شد و نیز در همین بخش فصلی را تحت عنوان بازتاب سیاست‌های امویان در ایران گشوده و نتایج سیاست‌های معاویه در ایران را مورد بررسی قرار داده‌ام، که از بارزترین نتایج سیاست امویان در ایران ورود خوارج به این سرزمین و پیوستن ایرانیان به صفوف آنان بود. در واقع فرقه‌های خوارج

خوارج به این سرزمین و پیوستن ایرانیان به صفوف آنان بود. در واقع فرقه‌های خوارج تنها با حمایت ایرانیان بود که توانستند به فعالیت‌های خود بر ضد امویان در ایران ادامه دهند. بخش دوم به دوره خلافت عبدالله بن زبیر و اوضاع ایران در زمان خلافت وی پرداخته شد. و در بخش آخر سیاست مروانیان در ایران جهت تثبیت قدرت که در واقع همان سیاست سفیانیان بود ولی در ابعاد گسترده‌تر پرداخته شد. از بارزترین ویژگی‌های خلافت آنان بکارگیری مردان کارآمد در حکومت جهت پیشبرد اهدافشان بود و در فصل جداگانه‌ای نیز به پیامدهای سیاست مروانیان پرداخته‌ام که بارزترین آن شورش‌های ضداموی در ایران بود.

برای نگارش این پایان‌نامه به کتب بسیاری از منابع روایی و تحقیقی که به زبان فارسی و عربی تالیف شده بود مراجعه شد، که اسامی آنها به صورت کتابنامه در انتهای پایان‌نامه ذکر شده است.

انتخاب چنین موضوعی به عنوان پایان‌نامه

تحصیلی و انجام آن را مرهون لطف استاد بزرگوار جناب آقای دکتر مصدق و راهنمایی‌های ارزشمند ایشان می‌باشم. و نیز از جناب آقای دکتر عالم زاده استاد مشاور این پژوهش و نیز از جناب آقای دکتر فرهانی منفرد مدیر محترم گروه تاریخ به خاطر حسن‌نیت و سعی و تلاش ایشان در گروه کمال تشکر را می‌نمایم.

اعراب و قبایل عرب در سرزمینهای شرق خلافت مکانیسم‌های تازه‌ای را در جامعه ایران فراهم آورد، که از آن به عنوان «موالی» یاد شده است. واکنش جامعه ایران در برابر سیاست‌های «موالی» گری بخش دیگری از بررسی اجتماعی این تحقیق را شامل می‌شود. این واکنش در جنبش‌های نظامی، سیاسی ایران در فاصله سالهای ۴۰ تا ۱۰۱ هـ تبیین خواهد شد.

پرسش‌های پژوهش:

- ۱- سیاست‌های امویان جهت اداره ایران چگونه بود؟
- ۲- مساله موالی در دوره امویان چرا و چگونه گسترش یافت؟
- ۳- به لحاظ اجتماعی، واکنش بخش‌های مختلف جامعه ایران در تقابل با سیاست‌های اجرایی دوره امویان چه بود؟

فروضیات پژوهش:

- ۱- اقدامات سیاسی امویان در ایران موجب تثبیت خلافت آنان شد.
- ۲- سیاست قوم‌گرایی امویان سبب واکنش‌های سیاسی دهقانان ایران شد.
- ۳- سیاست قوم‌گرایی امویان سبب واکنش‌های نظامی دهقانان ایران شد.
- ۴- سیاست قوم‌گرایی امویان سبب رویکرد ایرانیان به نهضت‌های سیاسی، اجتماعی مختلف شد.

اهداف پژوهش و ضرورت آن

این پژوهش چگونگی سیاستهای امویان در ایران از بدو تأسیس خلافت امویان ۴۰ تا ۱۰۱ هرا دربر می‌گیرد. در طی این دوره، این پژوهش سعی دارد از یکسویه تشریح و تحلیل این سیاستها و نیز واکنش جامعه ایران در مقابله با آن پردازد.

واژگان تحقیق:

ایران: منظور از ایران محدوده جغرافیایی تعریف شده در اواخر عهد ساسانی است، اما چشم‌اندازی به پاره‌ای نقاط متأثر از حوزه‌های فرهنگی ایران همچون ماوراء النهر جهت روشن‌تر شدن موضوع ضروری به نظر می‌رسید. بنابراین محدوده جغرافیایی بحث کاملاً مسدود نیست.

پیشینه پژوهش:

هرچند در مورد این تحقیق تاکنون مقالات و کتابهایی نگاشته شده اما کاری مستقل و منفرد به سبک پژوهش حاضر انجام نگرفته است. پژوهش حاضر بر آن است که این خلاء اساسی را پر کند.

روش تحقیق

این پژوهش براساس روش تحقیق تاریخی انجام پذیرفته است. ابتدا منابع و مآخذ (عربی و فارسی) مربوط به موضوع شناسایی شد. آنگاه مطالب کلیدی و مهم و اطلاعات لازم استخراج و به صورت فیش‌های تحقیقاتی دسته‌بندی گردید و پس از تجزیه و تحلیل به صورت متن اصلی به رشته تحریر درآمد.